

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL PATRIMONIULUI CULTURAL
CENTRUL STUDIUL ARTELOR**

Cu titlu de manuscris
CZU: 72 (478) (091) (043.2)

CEASTINA ALLA

**CREAȚIA ARHITECȚILOR
DIN BASARABIA ÎN PRIMA JUMĂTATE
A SECOLULUI AL XIX-LEA**

**SPECIALITATEA: 651.02 – TEORIA
ȘI ISTORIA ARHITECTURII**

Autoreferatul tezei de doctor în studiul artelor și culturologie

CHIȘINĂU, 2016

Teza a fost elaborată în cadrul Centrului Studiul Artelor
al Institutului Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei

Conducător științific:

Șlapac Mariana, m. cor., doctor habilitat în studiul artelor, conferențiar cercetător

Referenți oficiali:

Stakian Marina, doctor habilitat în arhitectură, profesor universitar (Ucraina)

Nesterov Tamara, doctor în studiul artelor, conferențiar cercetător

Componența Consiliului științific specializat:

Chirtoagă Ion, președinte, doctor habilitat în istorie, profesor cercetător

Brigalda Eleonora, secretar științific, doctor în studiul artelor, conferențiar universitar

Ciotoiu Iuliana, doctor în arhitectură, profesor universitar (România)

Ilvițkaia Svetlana, doctor habilitat în arhitectură, profesor universitar (Rusia)

Cocin Alexandru, doctor în arhitectură, conferențiar universitar

Ciocanu Sergius, doctor în arhitectură

Kuzi Anatoli, doctor în arhitectură

Suținerea va avea loc la 18 aprilie 2016, orele 11.00, în ședința Consiliului științific specializat D 22.651.02 – 04 din cadrul Institutului Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei (MD – 2001, mun. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1, Sala Mică).

Teza de doctor și autoreferatul pot fi consultate la Biblioteca Națională a Republicii Moldova, Biblioteca Științifică Centrală „A. Lupan” a AȘM și pe pagina web a CNAA (www.cnaa.md).

Autoreferatul a fost expeditat la 18 martie 2016.

Secretar științific al Consiliului științific specializat

Brigalda Eleonora, doctor în studiul artelor _____

Conducător științific

Șlapac Mariana, m. cor., doctor habilitat în studiul artelor _____

Autor

Ceastina Alla _____

REPERELE CONCEPTUALE ALE LUCRĂRII

Actualitatea temei de cercetare. Aspectul arhitectural al orașelor din spațiul actual al Republicii Moldova s-a constituit timp de secole. Fiecare epocă istorică și-a lăsat amprenta asupra planificării și construcției localităților țării noastre, însă anume prima jumătate a secolului al XIX-lea a avut un impact deosebit în structura planimetrică și arhitectural-spațială a orașelor moldovenești.

Conform prevederilor păcii de la București, semnate după încheierea războiului ruso-turc din 1806–1812, teritoriul Țării Moldovei între Nistru și Prut, denumit ulterior Basarabia, a fost anexat de către Imperiului Rus. Deopotrivă cu problemele urgente, legate de stabilizarea economiei afectate de pe urma acțiunilor militare, administrația regiunii se ocupa atât de edificarea orașelor noi, cât și de reconstrucția celor vechi.

Un rol important în formarea ambianței arhitecturale din Basarabia l-au avut urbanisții și arhitecții, care au activat în Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Creația lor cuprinde monumente de unicat, ansambluri urbanistice și peisajere, care au format „spiritul locului” și au conferit așezărilor urbane ale Republicii Moldova o atmosferă irepetabilă. Anume în această perioadă se remarcă arhitecții, inginerii cadastrali și militari Mihail Ozmidov, Egor Foerster, Ivan Harting, François De Wollant, Iosif Bettini, Andrei Rosițki, Bogdan Eitner, Andrei Gleinig, Ivan (Johann) Speeth, Aleksandr Staubert, Avraam Melnikov, Ivan Kozlov, Franz Buderski, Anton (Antoine) Weismann, Giorgio Toricelli, Iosif Charlemagne, Ludwig Charlemagne, Iosif Gasquet, Nikolai Golikov, Aleksei Lukașevici, Vasili Morgan, Mihail Lubenkov, Grigori Morozov, Franz (Francesco) Boffo, Luka Zaușkevici, Aleksandr Bernardazzi ș.a., care au contribuit la crearea „personalității” orașului basarabean și a expresivității lui artistice.

În urbanismul epocii vizate au dominat principiile planificării sistematizate, construcțiile arhitecturale fiind edificate în spiritul clasicismului provincial, neogoticului, romantismului și Empire-ului. Noile concepte urbanistice, preluate din procedeele clasicismului rus, au fost utilizate la construcția orașelor basarabene Chișinău, Akkerman (Cetatea Albă), Chilia, Bălți, Bender (Tighina), Soroca, Cahul ș.a. Promotori ai acestor idei au fost arhitecții, inginerii cadastrali și cei militari, care și-au făcut studiile în domeniul arhitecturii sau ingineriei la Sankt Petersburg și în marile orașe ale Europei. Atât creația acestor maeștri, care a determinat o nouă etapă în dezvoltarea urbanismului moldovenesc, cât și activitatea lor, cu un impact pozitiv asupra formării ambianței arhitectural-artistice a regiunii, prezintă un deosebit interes pentru istoria arhitecturii.

Subiectul creației arhitecților din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea este actual și din punctul de vedere al valorificării științifice și salvărilor patrimoniului arhitectural al Republicii Moldova. La etapa actuală, când coabitarea armonioasă a vechilor și noilor construcții din centrele istorice ale orașelor de-

vine una dintre problemele stringente ale teoriei și practicii urbane și arhitecturale, o deosebită actualitate revine prezentei lucrări științifice consacrate monumentelor de arhitectură, depistării unor nume necunoscute ale arhitecților, precum și creației acestora. Necesitatea unei asemenea lucrări este condiționată, totodată, de interesul și grija societății față de tezaurul arhitectural al țării. Astfel, importanța problematicii abordate pentru domeniul științific fundamental și cel aplicativ al istoriei arhitecturii din Republica Moldova determină actualitatea temei.

Descrierea situației în domeniul cercetării și identificarea problemelor cercetării. În pofida interesului permanent al cercetătorilor față de arhitectura perioadei vizate, subiectul creației arhitecților din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea practic nu a intrat în arealul investigațiilor. Vom menționa publicațiile din secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea și din perioada interbelică, semnate de A. Zașciuk, I. Halippa, P. Svinin, F. Vighel, P. Batiușkov, P. Crușevan, P. Lotoțki, Șt. Ciobanu, P. Constantinescu-Iași ș.a., care propun anumite materiale factologice. Unele aspecte cu privire la creația arhitecturală a urbaniștilor basarabeni din secolul al XIX-lea au fost reflectate în perioada sovietică de cercetătorii I. Eltman, K. Rodnin, I. Poniatovski, V. Smirnov, B. Movcean, V. Borovski, N. Iurcenco, Ia. Taras ș.a. Însă majoritatea publicațiilor, în care au fost abordate diferite aspecte ale subiectului în discuție, își fac apariția după 1991, fiind semnate de A. Toramanian, E. Ribalco, M. Șlapac, T. Nesterov, S. Ilvițkaia, D. Poștarencu, E. Bognibov, P. Dumitrașcu, I. Bubishi, S. Ciocanu ș.a.

Constatăm că până la etapa actuală nu există un studiu științific, care ar reflecta în ansamblu activitatea arhitecților, inginerilor cadastrali și militari în contextul evoluției urbanismului din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Nu a fost întocmit registrul complet al obiectivelor arhitecturale ale acestei perioade și nu a fost apreciată moștenirea lăsată de arhitecți. Mai mult, istoriografia națională abundă în inadvertențe privind numele și prenumele, informațiile despre viața și opera arhitecților și urbaniștilor, de asemenea, atestăm erori și în „baza de date” a monumentelor. În așa fel, imperativul studierii multilaterale a temei propuse pentru cercetare devine întemeiat din mai multe considerente, și anume:

- reflectarea fragmentară, tangențială a temei, precum și prezența numeroaselor informații ambigue;
- necesitatea aprecierii rolului arhitecților, inginerilor cadastrali și militari în urbanismul din Basarabia, precum și necesitatea studierii construcțiilor arhitecturale create în perioada vizată, devenite monumente de unicat;
- importanța confirmării paternității unor opere arhitecturale.

Demersul investigațional propus se prezintă astfel drept o primă tentativă privind elucidarea fenomenului creației arhitecților din Basarabia în perioada de referință.

Scopul tezei constă în studierea complexă a creației arhitecților, inginerilor cadastrali și militari, care au activat în Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Întru realizarea acestui scop, au fost preconizate următoarele **obiective**:

1) identificarea unor documente și materiale noi din arhivele Republicii Moldova, Ucrainei și Rusiei privind monumentele de arhitectură și autorii lor, arhitecții din Basarabia, în limitele cronologice stabilite;

2) determinarea impactului legislației Imperiului Rus din domeniul construcției și arhitecturii asupra urbanismului în Basarabia, inclusiv activitatea arhitecților care au participat la proiectarea orașelor basarabene;

3) analiza creației arhitecților din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea;

4) reflectarea activității Comitetelor de construcție din Chișinău, Ismail ș.a. și a Comisiei de Construcție și drumuri din Basarabia, din componența cărora făceau parte arhitecții din Basarabia;

5) elaborarea fișelor personale ale arhitecților, inginerilor cadastrali și militari din Basarabia din prima jumătate a secolului al XIX-lea, întocmirea registrului celor mai reprezentative obiective arhitecturale și a dicționarului biografic al arhitecților.

Limitele cronologice și geografice ale cercetării cuprind teritoriul Basarabiei în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Limita de jos (anul 1812) corespunde anului anexării teritoriului de est al Țării Moldovei de către Imperiul Rus, iar limita superioară (anii '50 ai secolului al XIX-lea) este dictată de începutul activității în Basarabia a celui mai strălucit și renumit arhitect Aleksandr Bernardazzi.

Metodologia cercetării științifice. Pentru realizarea scopului propus, în demersul științific au fost utilizate metoda culturologică și cea comparativ-istorică, completate de analiza iconografică, arhivistică, arhitecturală, comparativă ș.a. Suportul teoretic include lucrările predecesorilor ce țin de arhitectură, urbanism, istorie și artă, actele normative din domeniul arhitecturii și construcției, materialele de arhivă din diferite țări.

Noutatea științifică și originalitatea cercetării rezidă în faptul că pentru prima dată sunt examinate în detaliu atât documentele cu privire la legislația din domeniul arhitecturii și construcției, cât și cele legate de activitatea arhitecților basarabeni în prima jumătate a secolului al XIX-lea. A fost scoasă în evidență o serie de documente inedite: fișele personale ale arhitecților și urbaniştilor, datele cu privire la participarea Comitetelor de construcție din Chișinău, Ismail și a Comisiei de Drumuri din Basarabia la edificarea orașelor, hărți, relevee, proiecte, desene, fotografii ș.a. Cercetarea documentelor din arhivele Republicii Moldova, Ucrainei și Rusiei i-a permis autorului introducerea în circuitul științific a peste 30 de nume noi ale arhitecților, inginerilor cadastrali și militari din Basarabia, care au participat la edificarea unor obiective arhitecturale, ajunse pe lista patrimoniului cultural al țării. De asemenea, în premieră a fost întocmit registrul celor mai reprezentative edificii, inclusiv cele care nu s-au păstrat până în zilele noastre. A fost elaborat un dicționar biografic al arhitecților, care include 80 de fișe personale.

Problema științifică importantă soluționată constă în reflectarea complexă a creației arhitecților, inginerilor cadastrali și militari din Basarabia în prima jumătate

a secolului al XIX-lea fapt ce a condus la aprecierea obiectivă a activității creative a acestor specialiști, în vederea determinării impactului lor asupra mediului arhitectural-urbanistic al regiunii.

Semnificația teoretică a tezei este determinată de actualitatea și noutatea problemelor abordate, care extind și aprofundează cunoștințele existente cu privire la tendințele principale și particularitățile procesului arhitectural-urbanistic din Basarabia în limitele cronologice enunțate.

Valoarea aplicativă a lucrării și implementarea rezultatelor cercetării. Materialele demersului științific pot fi utilizate în aprofundarea ulterioară a subiectului investigat. Rezultatele cercetării vor fi utile pentru istorici, arhitecți, ingineri, arheologi, specialiști în domeniul studiului artelor, restauratori, muzeografi, studenții facultăților de profil ale instituțiilor de învățământ preuniversitare și universitare. Totodată, materialele tezei vor avea un impact asupra valorificării și conservării patrimoniului arhitectural, printre beneficiari fiind Ministerul Culturii, Agenția Turismului și societatea civilă.

Rezultate științifice principale înaintate spre susținere. În urma analizei creației arhitecților din Basarabia, înaintăm următoarele rezultate: constituirea arhitecturii și urbanismului Basarabiei în perioada de referință și determinarea influenței legislației Imperiului Rus asupra arhitecturii și urbanismului din Basarabia în perioada vizată; cercetarea creației arhitecților, inginerilor cadastrali și militari, care se ocupau de proiectarea și construcția așezărilor urbane și a edificiilor, elaborarea hărților și schițelor topografice, întocmirea devizelor de cheltuieli și îndeplinirea celor mai variate funcții ingineresti; predominarea clasicismului, stilul principal al arhitecturii Basarabiei din prima jumătate a secolului al XIX-lea și particularitățile manifestărilor stilistice ale timpului – neogoticul, romantismul și Empire-ul; identificarea impactului comitetelor de construcție și al comisiilor de drumuri asupra practicii arhitectural-constructive a regiunii; aprecierea rolului proiectelor-„model” în formarea aspectului urbanistic al Basarabiei în limitele cronologice stabilite.

Aprobarea rezultatelor științifice. Rezultatele cercetării au fost susținute și discutate la 12 foruri științifice naționale și internaționale: „Сохранение архитектурных памятников и использование их в туристических целях” (Minsk-Varșovia, 1–12 septembrie 2008); „Păstrarea patrimoniului cultural în țările Europei” (Chișinău, 25–26 septembrie 2008); „Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei și studiului artelor” (Chișinău, 14–16 mai 2009; Chișinău, 28–29 septembrie 2010; Chișinău, 24–26 mai 2011; Chișinău, 22–24 mai 2013; Chișinău, 22–23 mai 2014; Chișinău, 26-28 mai 2015); „Patrimoniul material și imaterial al Republicii Moldova. Aspecte comparative” (Chișinău, 26 aprilie 2012); „140 de ani de la nașterea lui A. V. Șciusev” (Chișinău, 4 septembrie 2013); „Monumentul. Tradiție și viitor” (Chișinău-Iași, 1-2 octombrie 2015) ș.a.

Publicațiile la tema tezei. Rezultatele cercetărilor au fost reflectate în 19 articole, dintre care zece articole publicate în reviste de specialitate naționale acreditate și

trei în reviste din străinătate.

Volumul și structura lucrării. Teza include: introducere, patru capitole, adnotări în trei limbi, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 338 de titluri, 5 anexe, declarația privind asumarea răspunderii și CV-ul autorului. Volumul total al tezei – 295 de pagini, dintre care 168 de pagini text de bază.

Cuvinte-cheie: arhitectura Basarabiei, urbanism, creație arhitecturală, arhitect, inginer cadastral, inginer militar, construcție, clasicism, proiect-„model”, închisoare, penitenciar, clopotniță, spital, arc, catedrală, mitropolie, seminar, biserică.

CONȚINUTUL DE BAZĂ AL TEZEI

În **introducere** este argumentată actualitatea cercetării și reflectat gradul de studiere a temei; sunt determinate scopul și obiectivele tezei; sunt identificate noutatea științifică, teoretică, valoarea aplicativă a cercetării. De asemenea, sunt conturate limitele cronologice și geografice ale demersului științific, formulate rezultatele științifice principale înaintate spre susținere; sunt consemnate suportul metodologic al tezei și problema științifică soluționată; este prezentat sumarul compartimentelor tezei.

În **capitolul 1 „Patrimoniul arhitectural al Basarabiei din prima jumătate a secolului al XIX-lea în literatura de specialitate și surse de cercetare”** este realizată analiza istoriografiei cu privire la creația arhitecților, inginerilor cadastrali și militari, care au activat în Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Autorul a evidențiat câteva perioade de acumulare a datelor informative la acest compartiment, începând cu notițele călătorilor și terminând cu publicațiile cercetătorilor contemporani: 1) secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea; 2) anii 1918–1940; 3) anii 1945–1991; 4) 1991 – începutul secolului al XXI-lea.

În **paragraful 1.1. „Analiza istoriografică a publicațiilor științifice și gradul de cercetare a problemei”** sunt examinate lucrările în care sunt reflectate activitatea unor arhitecți din Chișinău și diferite aspecte ale dezvoltării arhitecturii în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Referindu-ne la istoriografia problemei, a fost realizată trecerea în revistă a lucrărilor cu caracter general, cum sunt publicațiile semnate de A. Zașiuc [7], I. Halippa [19], P. Svinin [14], F. Vighel [6], P. Batiuşkov [1] ș.a., care prezintă Basarabia la începutul secolului al XIX-lea, conținând și informații sumare despre primii arhitecți – M. Ozmidov, B. Eitner, I. Harting și Frapolli. Ele propun date statistice cu privire la toate catedralele și bisericile basarabene și descrieri ale diferitor construcții arhitecturale din Chișinău, Akkerman, Bender, Orhei și alte orașe. La începutul anilor '90 ai secolului al XIX-lea, I. Halippa, P. Crușevan [10] și P. Lotoțki [11] îi menționează pe arhitecții Gleinig, Bettini și arhimandritul Ioanichie. Remarcăm, în acest context, mai multe erori în transcrierea numelor și prenumelor arhitecților și inginerilor, inclusiv a datelor legate de construcția monumentelor.

În perioada interbelică (1918–1940), subiectul creației arhitecților din Basarabia nu a fost destul de actual. O anumită tangență cu tema abordată au lucrările lui Șt. Ciobanu, care prezintă diferite tipuri ale edificiilor ecleziastice [28, p. 2], precum și cele aparținând lui Șt. Berechet, care realizează descrierea arhitecturală a cinci biserici din Chișinău, construite sau reconstruite în secolul al XIX-lea [25]. De asemenea, P. Constantinescu-Iași analizează „stilul moldovenesc”, propunând analogii din arhitectura religioasă a României și examinează clădirile vechi din Chișinău, plasând accentul pe locuințe tradiționale moldovenești [30].

În perioada sovietică (1945–1991) apar lucrări despre arta urbanismului moldovenesc. Informațiile furnizate de I. Eltman, K. Rodnin, I. Poniatovski elucidează etapele principale în dezvoltarea urbanismului în Basarabia. În monografia „Urbanismul Moldovei în secolele XIX–XX”, V. Smirnov analizează în mod detaliat urbanismul Basarabiei în limitele temporale indicate, menționând implicarea unor arhitecți în procesul de construcție urbană [16]. La rândul lor, în baza arhitecturii ruse, E. Belețkaia, N. Krașeninnikova, L. Cernozubova și I. Ern examinează proiectele-„model” [2], iar M. Tubli elaborează o monografie consacrată creației renumitului arhitect din Sankt Petersburg A. Melnikov [20].

Numele profesorului din Sankt Petersburg A. Melnikov, autorul proiectelor Catedralei și clopotniței din Chișinău, este menționat destul de frecvent în literatura de specialitate. B. Movcean demonstrează că arhitectului îi aparține elaborarea proiectului Catedralei Schimbarea la Față din Bolgrad și apreciază aportul său la construcția unor case în acest oraș, conform proiectelor-„model”.

În publicațiile științifice ale anilor '70–'80 ai secolului trecut își fac apariția informații cu privire la creația unor arhitecți, fiind consemnate, de asemenea, o serie de inadvertențe. Astfel, pentru o bună perioadă de timp sunt utilizate greșit inițialele prenumelui arhitectului Arcului de Triumf din Chișinău – L. Zaușkevici, indicându-se incorect și data edificării obiectivului. Constatăm însă că N. Iurcenco îi înscrie în comunitatea luteranilor pe toți urbaniștii străini, care au activat în Basarabia, semnând eronat și perioada de activitate a arhitecților G. Toricelli și I. Gasquet [22].

Din istoriografia perioadei sovietice fac parte cercetările lui Ia. Taras. Descriind monumentele arhitecturale, el indică unele nume necunoscute ale proiectanților, printre care Weismann și von der Skruf [17, p. 85, 172]. Nume noi ale urbaniștilor, inginerilor cadastrali și militari, participanți la elaborarea planurilor topografice și proiectarea orașelor basarabene (S. Mikulin, P. Alekseev, K. Pomorțev), devin cunoscute din lucrarea lui V. Borovski „Istoria arhitecturii moldovenești” [4, p. 12, 13, 15].

După proclamarea independenței Republicii Moldova, apar noi lucrări științifice, în care evoluția arhitecturii în Basarabia este analizată în afara cadrului ideologic rigid. Despre inginerul cadastral M. Ozmidov a scris cercetătorul D. Poștarencu [31], S. Ilvițkaia a propus un dicționar cu adnotare dedicat arhitecților și inginerilor din Basarabia din secolul al XVIII-lea – începutul secolului al XX-lea [9], iar E. Ribalko a întocmit un succint dicționar biografic al arhitecților basarabeni din secolele XIX–

XX [27, p. 552-560], elucidând detaliat creația arhitectului I. Gasquet [13]. Numele meșterului Vardan, care la începutul secolului al XIX-lea s-a ocupat de reconstrucția bisericii armenesti din Chișinău, devine cunoscut grație cercetărilor lui A. Toramanian [18]. În același context, subliniem contribuția cercetătorilor care critică intervențiile operate după 1991 asupra arhitecturii Catedralei din Chișinău, precum și modificarea proporțiilor și elementelor arhitecturale ale clopotniței restabilite. Astfel, N. Iurcenco face o comparație între monumentele autentice, edificate după proiectul lui A. Melnikov, și starea lor actuală, de după finisarea lucrărilor de „restaurare” [21]. Cercetătoarea pune în discuție istoricul construcției penitenciarului, zidit după proiectul arhitectului italian G. Toricelli [23]. La rândul său, E. Bognibov și P. Dumitrașcu analizează unele monumente arhitecturale ale vremii, criticând restaurarea Catedralei proiectată de A. Melnikov și apreciind pozitiv reconstrucția Arcului de Triumf (autor L. Zaușkevici) [3]. Prezintă interes monografia elaborată de I. Bubis, consacrată celebrei dinastii din Elveția de origine italiană, căreia îi aparține și renumitul arhitect A. Bernardazzi [5]. Date cu privire la monumentele de arhitectură, completate cu informații despre autori, perioada edificării, stilul construcției, reconstrucția ulterioară ș.a., și-au găsit reflectare în lucrarea semnată de M. Andronic și T. Nesterov [24]. În același timp, M. Șlapac analizează mai multe planuri generale ale orașelor basarabene, inclusiv cele elaborate de arhitecți, ingineri cadastrali și militari în prima jumătate a secolului al XIX-lea [33].

Pentru completarea tabloului de ansamblu, autorul apelează la lucrările cercetătorilor contemporani, printre care S. Ciocanu [29], T. Stavilă și C. Ciobanu [32] ș.a., care au contribuit la studierea arhitecturii Basarabiei din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Totodată, prezintă interes publicațiile recente ale cercetătorilor ruși [8] și ucraineni [12] despre creația arhitecților care au activat în aceleași limite temporale atât în Rusia, Ucraina, Crimeea, cât și în Basarabia.

Pentru elaborarea **paragrafului 1.2. „Surse de cercetare”** autorul tezei a utilizat o serie de documente, printre care un loc aparte îi revine „Codului complet al legilor Imperiului Rus”, ce conține actele normative ale țărilor ruși începând cu anul 1812, completat de „Codul legilor Imperiului Rus”. Totodată, se face apel la materialele arhivelor de stat și private și ale bibliotecilor din Chișinău, Sankt Petersburg, Moscova și Odesa.

În Arhiva Națională a Republicii Moldova au fost depistate mai multe documente ce țin de tema de cercetare: fișele personale ale urbaniștilor cu descrierea detaliată a celor mai importante evenimente din viața lor, corespondența cu privire la construcția unor edificii arhitecturale, devize de cheltuieli, schițe topografice, hărți, planuri, fațade, secțiuni, desene, fotografii și alte materiale importante.

În fondurile Arhivei Istoric de Stat din Rusia (or. Sankt Petersburg) au fost depistate documente de valoare cu privire la elaborarea planului orașului Chișinău în anii 1832–1835 și proiectele de construcție din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Totodată, au fost descoperite informații suplimentare despre creația arhitecților

M. Ozmidov, I. Gasquet, F. Boffo, G. Toricelli, L. Zaușkevici, frații Charlemagne ș.a. În fondurile Arhivei Istorico-Militare de Stat din or. Moscova autorul a avut posibilitatea să examineze fișele personale ale unor arhitecți și ingineri militari din Basarabia (M. Liubenkov, A. Gleinig ș.a.).

În fondurile Arhivei de Stat a orașului și regiunii Odesa au fost descoperite documente noi ce vizează arhitectura Basarabiei, inclusiv construcția penitenciarelor din Chișinău și Ismail în anii 1840–1842. Autorul demersului științific a analizat materialele privind instituirea Comitetelor de construcție din Chișinău și Ismail, cele referitoare la bisericile basarabene în perioada 1828–1835, de asemenea, creația arhitecților F. Boffo, B. Eitner, G. Toricelli, I. Gasquet, L. Zaușkevici și activitatea inginerilor: colonelul G. Morozov și căpitanul M. Liubenkov.

Totodată, pentru definitivarea cercetării, au fost utile mai multe materiale din presa periodică, asemenea reviste și ziare precum: „Buletinul guberniei Basarabia”, „Buletinul eparhial al Chișinăului”, „Buletinul Basarabiei”, „Zodcii”, în paginile cărora erau publicate informații valoroase atât despre istoria Basarabiei, Chișinăului și altor orașe basarabene, cât și despre arhitecții care și-au adus aportul în urbanismul Basarabiei.

În **paragraful 1.3. „Concluzii la capitolul 1”** se face o sinteză o publicațiilor la tema tezei și a surselor de cercetare, iar ca urmare a studierii literaturii de specialitate, s-a ajuns la următoarele concluzii:

În baza surselor istoriografice existente (A. Zașciuk, I. Halippa, P. Svinin, F. Vighel, P. Batiușkov, P. Crușevan, P. Lotoțki ș.a.) constatăm că în secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea subiectul creației arhitecților din Basarabia, devenită după 1812 o provincie a Imperiului Rus, practic nu a fost abordat.

Perioada interbelică se caracterizează prin cercetările elaborate de V. Curdinovschi, Șt. Ciobanu, P. Constantinescu-Iași, Șt. Berechet ș.a., care plasează accentul asupra descrierii monumentelor de arhitectură din Basarabia, mai ales a bisericilor ortodoxe și a caselor de locuit tradiționale moldovenești, pe când creația arhitecților rămâne nereflectată.

Cercetări noi cu privire la arhitectura și urbanismul Basarabiei, inclusiv evoluția arhitectural-planimetrică a Chișinăului și a altor orașe basarabene, își fac apariția în perioada sovietică. Menționăm lucrările lui I. Eltman, K. Rodnin, I. Poniatovski, V. Smirnov, B. Movcean, B. Borovski, N. Iurcenco ș.a., care în studiile lor reflectă istoria urbanismului în Basarabia ca una dintre temele insuficient cercetate din aria culturii materiale și a studiului artelor. De cele mai dese ori sunt menționate numele arhitecților A. Melnikov, L. Zaușkevici, G. Toricelli, I. Gasquet, F. Boffo ș.a. Fundamentală în acest sens este monografia lui M. Tubli, dedicată creației arhitectului A. Melnikov.

Începutul anilor '90 ai secolului trecut se remarcă prin apariția unor lucrări științifice noi în domeniul arhitecturii moldovenești. Literatura de specialitate își lărgeste spectrul problemelor abordate. Un aport metodologico-științific important

I-au constituit lucrările elaborate de A. Toramanian, E. Ribalko, Ia. Taras, M. Șlapac, T. Nesterov, S. Ilvițkaia, care introduc în circuitul științific date noi despre L. Zaușkevici, I. Gasquet, A. Weismann, V. Dombrovski, E. Foerster, P. Alekseev, I. Skavronski, K. Pomortșev, S. Mikulin, A. Șașin, F. De Wollant, meșterul Vardan ș.a. Contribuții esențiale la cunoașterea activității arhitectului A. Bernardazzi, care și-a început activitatea la Chișinău în anul 1856, și-au găsit reflectare în monografia lui I. Bubis.

După 1991 apar mai multe lucrări științifice în paginile cărora sunt menționați nume noi de arhitecți din Basarabia, ingineri cadastrali și militari. Autorii dezvăluie problematica arhitecturii, urbanismului Republicii Moldova și completează biografiile arhitecților.

Referindu-ne la sursele istorice documentare și grafice, subliniem că la baza cercetării au stat documentele din fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova, arhivelor din Ucraina și Rusia. Baza sursologică a demersului științific cuprinde „Colecția completă a legilor Imperiului Rus” și Statutele de construcție din Imperiul Rus (izvoarele juridice fiind indispensabile cercetării), completate de hărți, schițe topografice, relevee, desene, fotografii și proiecte ale clădirilor construite în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Menționăm că introducerea în circuitul științific a izvoarelor și informațiilor inedite permite reconstituirea evoluției arhitecturii și urbanismului din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea, analizată prin prisma creației arhitecților.

Capitolul 2 „Specificul arhitectural-urbanistic al Basarabiei în prima jumătate a secolului al XIX-lea” include patru compartimente. În **paragraful 2.1. „Acte legislative în domeniul arhitecturii și urbanismului”** se confirmă documentar impactul actelor legislative ruse asupra întreaga practică arhitectural-urbanistică a Basarabiei în temeiul Statutului Construcției, aprobat în anul 1832 [15] și funcțional pe tot teritoriul Imperiului Rus. Actele normative se raportează la construcțiile cu destinație socială, locativă, religioasă, de asemenea, la utilizarea proiectelor-„model”, care efectiv au facilitat procesul de construcție și au contribuit la edificarea clădirilor administrative, a carantinelor, spitalelor, penitenciarelor ș.a. Utilizarea proiectelor-„model”, atât pentru clădiri de stat, cât și pentru cele private, devine una dintre particularitățile acestei perioade. Proiectele se realizau ținându-se cont de construcția urbană existentă, se elaborau în detalii și se transmiteau în gubernii în formă de proiecte, având incluse planurile caselor, diferențiate după dimensiuni, niveluri, decor exterior și alte aspecte. De menționat că metoda folosirii proiectelor-„model”, mai ales în cazul fațadelor, a avut un impact benefic asupra construcției complexe a orașelor basarabene. Pe de altă parte, asemenea proiecte nu țineau cont de condițiile climatice și de particularitățile naționale ale localităților Basarabiei, din care considerente puteau servi doar în calitate de bază pentru elaborarea altor proiecte.

Specificăm că anume cadrul legislativ a determinat rolul important al arhitecților la realizarea proiectelor și devizelor de cheltuieli, dar și în evaluarea edificiilor con-

struite. În acest context, a fost adoptată o serie de acte normative, care direcționau activitatea arhitecților locali și determinau regulile de construcție a fațadelor, înălțimea și lungimea caselor de locuit, distanța dintre clădiri ș.a. Reguli speciale erau aprobate pentru construcția bisericilor și caselor de rugăciuni, care, similar edificiilor de cult ortodoxe, se construiau cu permisiunea conducerii eparhiale sau a Sfântului Sinod.

În **paragraful 2.2. „Instituirea și funcționarea Comitetelor de construcție din Chișinău, Ismail ș.a. și a Comisiei de construcție și drumuri din Basarabia”** se analizează activitatea comitetelor de construcție din Chișinău, Ismail, Akkerman, Hotin și a Comisiei de construcție și drumuri din Basarabia în perioada anilor 1823–1857, din componența cărora făceau parte și arhitecții basarabeni.

În conformitate cu regulamentele stabilite, în administrarea acestor comitete se aflau următoarele aspecte: întocmirea planurilor și devizelor de cheltuieli pentru construcții, selectarea informațiilor cu privire la prețurile construcțiilor, pregătirea materialelor, edificarea și reparația, evaluarea construcțiilor, raportul asupra cheltuielilor sumelor financiare, supravegherea lucrărilor de construcție de către procuror ș.a. Comisia de construcție și drumuri din Basarabia soluționa problemele legate de reparația drumurilor și podurilor, repartizarea sarcinilor pentru construcția noilor tronsoane de drumuri. Totodată, în obligațiunile ei intrau examinarea și reconstrucția clădirilor, selectarea datelor cu privire la prețurile materialelor de construcție ș.a.

Menționăm că reformările permanente ale instituțiilor de construcție din prima jumătate a secolului al XIX-lea scot în evidență căutările continue ale unor forme mai eficiente pentru determinarea funcțiilor, administrarea corectă a domeniului construcțiilor și supravegherea stării drumurilor în Basarabia.

În **paragraful 2.3. „Principalele stiluri arhitecturale și manifestări stilistice”** autorul demersului științific își concentrează atenția asupra stilului clasicist rus și a manifestărilor neogoticului, romantismului și Empire-ului în arhitectura regiunii. În perioada vizată, în Basarabia, la edificarea clădirilor cu destinație publică (Mitropolia din Chișinău, Seminarul Teologic ș.a.), a locașelor de cult (Catedrala Nașterea Domnului din Chișinău, Catedrala Schimbarea la Față din Bender și Catedrala Schimbarea la Față din Bolgrad ș.a.) și în construcția locuințelor (casele lui Bartolomeu și Cartarji din Chișinău, casele din Ismail, Bolgrad ș.a.) transpar trăsăturile clasicismului rus. Totodată, se păstrează parțial și specificul local național, drept exemplu servind biserica Sf. Gheorghe, biserica Sf. Teodor Tiron, biserica Înălțarea Domnului din Chișinău ș.a.

În același interval de timp, la Chișinău, în spiritul neogoticului și romantismului, au fost construite biserica evanghelică și penitenciarul, fapt ce relevă începutul trecerii de la clasicismul cu canoane stricte la forme arhitecturale mai lejere. Conceptele artistice ale Empire-ului și-au găsit reflectare în Arcul de Triumf din Chișinău și în monumentul comemorării bătăliei de la Cahul. Astfel, putem vorbi despre perioada incipientă de trecere în arhitectura Basarabiei de la clasicism la eclectică, care și-a găsit o amplă dezvoltare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

În **paragraful 2.4. „Organizarea arhitectural-planimetrică a localităților urbane”** sunt evidențiate particularitățile urbanismului din Basarabia în perioada vizată. Menționăm că până la instituirea regiunii Basarabia, statut oficial de oraș, în afară de Chișinău, aveau localitățile Bender, Tucikov (Ismail), Akkerman, Chilia, Reni și Hotin. În perioada 1812 – anii '50 ai secolului al XIX-lea toate orașele basarabene au primit planuri urbanistice generale pentru construcția ulterioară. În așa fel, sunt atestate planuri aprobate de autoritățile supreme pentru orașele Chișinău (1817, 1834), Bender (1813, 1849), Bolgrad (1821), Chilia (1831), Cahul (1845), Soroca, Akkerman și Bălți (1846), Ismail, Orhei și Reni (1849) ș.a. În toate localitățile, cu excepția orașelor Akkerman și Bălți, au fost folosite principiile planificării sistematizate. În Akkerman, străzile se îndreptau spre centrul orașului, având orientare radială, astfel amplasarea caselor era permisă doar la o anumită distanță de la cetatea medievală. La baza planului orașului Bălți se aflau câteva piețe, în jurul cărora erau construite cartierele de locuit, orientate în formă de evantai. În lucrările de proiectare și construcție în orașele basarabene au fost implicați arhitecți, ingineri cadastrali și militari calificați din Imperiul Rus.

În **paragraful 2.5.**, fiind analizate sursele privind activitatea comitetelor de construcție și legislația în domeniul arhitecturii și urbanismului, au fost formulate următoarele **concluzii la capitolul 2:**

În conformitate cu Statutul de construcție al Imperiului Rus, în prima jumătate a secolului al XIX-lea funcționau acte normative speciale în domeniul construcției și arhitecturii, valabile pentru toate regiunile și guberniile, inclusiv pentru Basarabia. Un impact deosebit asupra construcției orașelor, în limitele cronologice enunțate, l-au avut proiectele-„model” elaborate la începutul secolului al XIX-lea de arhitectul rus V. Hastie (cetățean al Marii Britanii), multiplicat și în Basarabia. Anume în baza acestor proiecte se construiau clădirile pentru expedițiile poștale, carantinele, azilurile, grajdurile pentru cai, spitalele ș.a.

În orașele basarabene erau instituite comitete de construcții și comisii ale drumurilor, care, împreună cu Departamentul gospodăriei de stat și al edificiilor publice al Ministerului de Interne, guvernatorii, arhitecții și inginerii cadastrali, purtau responsabilitate pentru amenajarea localităților urbane și rurale, supravegheau corectitudinea construcțiilor în Basarabia, nu admiteau niciun fel de abateri de la actele normative în vigoare. Remarcăm că, în conformitate cu stipulările actelor normative de specialitate din acea vreme, anume arhitecții erau responsabili pentru supravegherea strictă și durabilitatea construcțiilor, evaluarea și expertizarea edificiilor construite.

Stilul arhitectural principal, clasicismul, răspândit în Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea, a trecut prin câteva faze de dezvoltare: de la clasicismul timpuriu (provincial) la cel tardiv (clasic). La începutul perioadei nominalizate, la clădirile ecleziastice și locuințele edificate în Basarabia se păstrau unele trăsături naționale. Neogoticul, romantismul și Empire-ul își fac apariția mai târziu în unele construcții monumentale. În așa fel, creația arhitectului A. Bernardazzi de la mijlocul anilor '50 ai secolului al XIX-lea poate fi considerată drept începutul perioadei de trecere de la

clasicism la eclectică. Cât privește organizarea structurii urbane, constatăm că anume arhitecții și inginerii cadastrali M. Ozmidov, P. Alekseev, I. Skavronski, S. Mikulin și B. Eitner au propus pentru mai multe localități basarabene sistematizarea „hipodamică”, iar planificarea radial-concentrică a fost luată ca bază la elaborarea planurilor orașelor Akkerman și Bălți.

Menționăm că, deși construcțiile Basarabiei din prima jumătate a secolului al XIX-lea s-au păstrat doar parțial, cu certitudine, monumentele de arhitectură din acea vreme reprezintă exemple memorabile ale creației arhitecților care au marcat epoca.

În **capitolul 3 „Specificul creației arhitecților din Basarabia (1812 – anii ’30 ai secolului al XIX-lea)”** sunt prezentate fișele personale ale specialiștilor în domeniul arhitecturii și urbanismului, care au activat în Basarabia în limitele temporale indicate. Este perioada când în construcția bisericilor și mănăstirilor, dar și a caselor de locuit, se păstrau trăsăturile arhitecturii naționale. Însă în conformitate cu Statutul de Construcție al Imperiului Rus [26], principiile de bază cu privire la edificarea clădirilor erau deja reglementate de „albumele fațadelor-model” sau de proiectele-„model”. Urbanismul Basarabiei din această perioadă s-a remarcat prin întocmirea hărților topografice, realizate preponderent de inginerii cadastrali și militari, invitați, de regulă, din Imperiul Rus și din Europa. După 1812, grație activității arhitecților și urbaniştilor, în mediul urban își fac apariția noi edificii de cult, locuințe, carantine, spitale, penitenciare, casele poliției, magazinele de provizie ș.a.

În paginile **paragrafului 3.1 „Fișele personale ale arhitecților și operele lor”** este analizată în detaliu activitatea specialiștilor F. De Wollant, E. Foerster, I. Harting, M. Ozmidov, A. Tirnberg, I. Bettini, A. Rosițki, G. Gordeev, B. Eitner, A. Gleinig, I. Speeth, A. Staubert, a arhimandritului Ioanichie ș.a. În acest context, remarcăm realizările inginerilor militari F. De Wollant și E. Foerster, care la începutul secolului al XIX-lea au reconstruit unele cetăți basarabene, au reparat drumuri și au construit poduri, au întocmit deize de cheltuieli pentru construcția cazărnilor și locuințelor pentru soldați și ofițeri. Totodată, guvernatorul civil al Basarabiei, general-maiorul și inginerul I. Harting, împreună cu arhitectul și inginerul cadastral M. Ozmidov, au pus baza planului urbanistic al Chișinăului. Anume ei în anul 1817 au elaborat unul dintre primele planuri ale orașului și proiectele primelor clădiri ale închisorii (1815) și spitalului (1816). La insistența mitropolitului de Chișinău și Hotin G. Bănulescu-Bodoni, în anul 1814, la Chișinău, după proiectul arhimandritului Ioanichie, este ridicată clădirea Mitropoliei, iar în anul 1817 – clădirea Seminarului Teologic. Explorând formele stricte ale clasicismului, arhitectul A. Tirnberg a elaborat în anul 1815 un proiect-„model” pentru clădirea casei poliției din orașul Hotin.

Temelia primei grădini publice regulate a fost pusă la Chișinău în anul 1818, având la bază un plan pătrat cu o planimetrie geometrică a aleilor, gazoanelor și rondurilor. În anii ’20 ai secolului al XIX-lea, la amenajarea grădinii a participat nemijlocit arhitectul G. Gordeev. În 1819, pentru efectuarea lucrărilor hidrotehnice și de

nivelare a fost invitat la Chișinău arhitectul I. Bettini, care devine cunoscut și ca autor al clădirii pentru audiențe din Chișinău. În aceeași perioadă, M. Ozmidov a realizat prima hartă a Basarabiei, prin care a fost pusă baza noii divizări administrative a regiunii în ținuturi. Iar proiectele-„model” ale penitenciarelor, elaborate în anul 1829 de arhitecții A. Rosițki, I. Gasquet și M. Neumann pentru a fi construite la Bălți, Bender și Hotin, au demonstrat în practică utilitatea acestora. Constatăm că folosirea acestor proiecte a influențat extinderea rapidă a localităților urbane din Basarabia.

Amintim că, în conformitate cu legislația din domeniul arhitecturii, una dintre responsabilitățile principale ale arhitecților era supravegherea calității construcției, evaluarea și expertizarea construcțiilor deja finisate. În așa fel, deopotrivă cu alți arhitecți, inginerul militar, colonelul și arhitectul regional A. Gleinig a supravegheat edificarea la Bender a închisorii după un proiect-„model”, a evaluat construcțiile finisate ale casei comunității evreiești din Chișinău și, de asemenea, a întocmit devizele de cheltuieli pentru edificarea unor clădiri publice în ținutul Hotin.

După proiectul arhitectului M. Neumann, elaborat în conformitate cu canoanele clasicismului rus, în 1815–1820 a fost construită biserica Înălțării Domnului din Akkerman. Specialistul de origine germană I. Speeth a participat la reparația bisericii Sf. Gheorghe și la proiectarea Catedralei din Chișinău. Arhitectul din Sankt Petersburg A. Staubert a proiectat pentru garnizoana militară din cetatea Hotin o biserică nouă de piatră, cu hramul Sf. Aleksandr Nevski, care a combinat armonios formele arhitecturale ale clasicismului și ale arhitecturii ruse vechi. În orașul Bender, după proiectul arhimandritului Ioanichie, a fost construită Catedrala Schimbarea la Față, în care predominau elementele clasicismului rus și ale arhitecturii moldovenești. În 1835, arhimandritul a elaborat proiectele fațadelor și planurile noului edificiu de piatră a Consistoriului Duhovnicesc din Chișinău.

Examinarea materialului documentar a condus la formularea următoarelor **concluzii la capitolul 3:**

După 1812, în Basarabia, problemele de o importanță majoră, precum fondarea Eparhiei Chișinăului și a Hotinului, zidirea primelor clădiri ale Mitropoliei și Seminarului Teologic, concepute în spiritul clasicismului, construcția spitalului și a penitenciarelor, întocmirea hărților și planurilor ș.a. erau soluționate prin participarea nemijlocită a arhimandritului Ioanichie, inginerului militar I. Harting, cu concursul arhitectului și inginerului cadastral M. Ozmidov.

În anii '20 ai secolului al XIX-lea, arhitecții din Basarabia au exercitat o activitate fructuoasă în comitetele de construcție fondate la Chișinău și Ismail, având în obiectiv eliberarea terenurilor pentru construcția clădirilor publice și a caselor de locuit, elaborarea proiectelor și întocmirea devizelor de cheltuieli, deseori cumulând funcția de arhitect și inginer cadastral.

În arhitectura de cult din Basarabia sunt prezente formele și elementele clasicismului rus, ale arhitecturii ruse vechi și ale așa-numitului „stil moldovenesc”. Prezintă interes Catedrala Înălțării Domnului din Akkerman (autor arhitectul M. Neumann),

biserica nouă din cetatea Hotin cu hramul Sf. Aleksandr Nevski (autor arhitectul A. Staubert), Catedrala Schimbarea la Față din Bender (proiectată de arhimandritul Ioanichie), biserica Sf. Gheorghe din Chișinău ș.a. Totodată, în arhitectura mănăstirilor este evidentă continuitatea trăsăturilor naționale și a motivelor tradiționale. La edificarea unor biserici din cadrul ansamblurilor monastice din Basarabia a participat nemijlocit arhimandritul Ioanichie.

Inginerii militari au adus un aport substanțial în urbanismul și arhitectura de apărare din Basarabia. F. De Wollant și E. Foerster s-au ocupat de întărirea localităților, au întocmit hărți militare topografice, participând, de asemenea, la elaborarea planurilor generale ale orașelor conform principiului „hipodamic”.

Un moment important în urbanismul Basarabiei reprezintă asanarea terenurilor mlăștinoase din orașul Chișinău, primele tentative fiind întreprinse de arhitectul I. Bettini în anul 1819. Ulterior, inginerul cadastral B. Eitner a elaborat un sistem de canale, cu ajutorul cărora au fost asanate toate bălțile și mlaștinile din împrejurimile Chișinăului, fapt ce a stopat răspândirea vertiginoasă a molimei în localitățile basarabene. Același B. Eitner realiza lucrări topografice și cartografice, proiecta poduri, elabora hărți și planuri ale orașelor basarabene. Totodată, fondarea grădinii publice din Chișinău (1818) după principiile arhitecturii peisajere regulate, cu sistematizarea aleilor, a marcat începutul amenajării și înverzirii localităților urbane ale Basarabiei.

În paginile **capitolului 4 „Particularitățile creației arhitecților din Basarabia (anii '30-’50 ai secolului al XIX-lea)”** este relevată activitatea acestor specialiștilor în limitele geografice și cronologice menționate. În perioada sa de înflorire, animat de noile idei progresiste, clasicismul obține o dezvoltare continuă prin utilizarea unor forme arhitecturale mai complicate. Alături de proiectele-„model”, în mai multe localități sunt aplicate proiectele individuale. Una dintre trăsăturile caracteristice ale acestei perioade devine monumentalismul construcțiilor și amplificarea formelor arhitecturale. În 1834, planul general urbanistic al orașului Chișinău a delimitat centrul nou al urbei și piața principală. Biserica luterană, penitenciarul-castel și Arcul de Triumf din Chișinău, monumentul bătăliei de la Cahul, relevă manifestarea tradițiilor clasiciste, romantice, pseudogotice și ale Empire-ului. Este resimțit impactul școlii arhitecturale italiene și al altor școli, reprezentate de arhitecți de origine străină. Comparativ cu etapa precedentă, toate proiectele importante ale edificiilor de cult și cu destinație publică, preconizate pentru a fi construite în Basarabia, sunt examinate și aprobate la Ministerul căilor de comunicație și edificii publice din Sankt Petersburg. În anii '50 ai secolului al XIX-lea sunt întocmite rapoarte cu privire la dezvoltarea orașelor basarabene, în care, în afară de datele statistice despre dinamica populației, sunt incluse informații despre construcția edificiilor publice, a locuințelor, locașelor de cult, dar și a primelor întreprinderi industriale.

Accentul principal în **paragraful 4.1. „Date biografice referitoare la arhitecți și urbanisti și creația lor”** este plasat asupra activității arhitecților A. Melnikov, frații Frapolli, I. Kozlov, F. Buderski, A. Weismann, G. Toricelli, frații Charlemagne,

I. Gasquet, N. Golikov, A. Lukășevici, V. Morgan, M. Liubenkov, G. Morozov, F. Boffo, I. von der Skruf, L. Zaușkevici, V. Mociulski ș.a., fiind prezentate date biografice inedite despre arhitecți și urbaniști și analizate operele de valoare create.

Unul dintre exponenții reprezentativi ai clasicismului rus din prima jumătate a secolului al XIX-lea a fost profesorul Academiei de Arte din Sankt Petersburg A. Melnikov, autorul proiectului Catedralei Nașterea Domnului din Chișinău. Potrivit documentelor de arhivă, devizul de cheltuieli pentru edificarea Catedralei a fost întocmit de arhitectul din Odesa F. Frapoli, iar inginerii militari M. Liubenkov și G. Morozov au participat în anii 1831–1833 la lucrările de construcție a fundației. Valoarea acestui obiectiv ecleziastic este deosebită, el preluând funcțiile Catedralei anterioare, adică ale bisericii Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil, și determinând prin localizarea sa centrul orașului. A. Melnikov a fost și autorul proiectului clopotniței, ridicate în anii 1830–1838 pe aceeași axă cu noua Catedrală, devenită parte componentă a întregului ansamblu arhitectural central. Compoziția este finisată cu construcția Arcului de Triumf sau a „Porților Sfinte”, în 1839, după proiectul arhitectului L. Zaușkevici. De asemenea, arhitectul A. Melnikov este considerat ca fiind autorul proiectului Catedralei Schimbarea la Față din Bolgrad (1833–1838), o analogie arhitecturală a Catedralei din Chișinău.

Proiectul bisericii Adormirea Maicii Domnului din orașul Soroca a fost elaborat în 1840 de arhitectul A. Weismann, cetățean al Imperiului Austriac. Arhitectul din Odesa I. Kozlov devine cunoscut în Basarabia ca autor al clopotniței ridicate la Ismail. În calitatea sa de arhitect al orașului Chișinău, I. Gasquet a participat la construcția bisericilor Înălțarea Domnului, Sf. Haralambie și Tuturor Sfinților din Chișinău.

Totodată, alături de construcția bisericilor ortodoxe, semnalăm edificarea locașelor de cult ale altor confesiuni religioase, dat fiind faptul că Chișinăul era un oraș multiconfesional. Din documentele de arhivă aflăm că proiectul inițial și devizul de cheltuieli pentru construcția bisericii romano-catolice din Chișinău au fost perfectate de arhitectul I. Gasquet în 1836, dar aici, mai mult ca probabil, fusese utilizat un proiect-„model”. În 1838, la Sankt Petersburg a fost aprobat și ulterior, în 1840, recomandat pentru a fi construit la Chișinău proiectul semnat de arhitectul Charlemagne-2. Ca urmare a examinării documentelor de proiectare și a celor cu caracter genealogic, rezultatele cercetărilor recente ne permit să afirmăm că este vorba de Ludwig Charlemagne. După toate probabilitățile, anume el a fost autorul proiectului bisericii catolice din Chișinău.

În 1838, la solicitarea coloniștilor de origine germană, la Chișinău fusese edificată biserica luterană în formă de navă alungită, la construcția căreia arhitectul italian G. Toricelli a folosit o serie de elemente gotice. Tot după proiectul lui G. Toricelli, la Chișinău, în anii 1834–1864, este construită clădirea penitenciarului. Edificată în spiritul unui castel medieval, această construcție monumentală devine un exemplu remarcabil al romantismului în arhitectura Basarabiei. Tot în 1838, arhitectul din Odesa F. Boffo a executat una dintre variantele planului urbanistic al orașului Akkerman. El

a fost și autorul proiectului monumentului în cinstea bătăliei de la Cahul, inaugurat la Vulcănești în anul 1849. Supravegherea lucrărilor revenise însă pe seama unui alt arhitect, I. von der Skruf, care a ținut sub control, în anii 1844–1850, și construcția clădirilor publice din Ismail.

De altfel, arhitecții I. Gasquet, I. Kozlov, F. Boffo ș.a. au participat în 1839 la lucrările de construcție a cazărmilor de piatră din orașul Akkerman. Tot aici, după proiectul arhitectului N. Golikov, au fost zidite clădirea audienței și locuințe conform proiectelor-„model”, elaborate de inginerul cadastral F. Buderski. În aceeași perioadă la Chișinău sunt construite havuzul orașenesc, blocurile noi ale spitalului orașenesc, spitalul militar, azilul pentru copii și alte edificii, la lucrările cărora au participat I. Gasquet, N. Golikov, L. Zaușkevici, V. Mociulski ș.a.

În 1853, Comisia de construcții și drumuri din Basarabia l-a numit pe A. Bernardazzi ajutorul arhitectului, acordându-i și funcțiile de tehnician responsabil pentru amenajarea orașelor Akkerman și Bender, de asemenea, construcția podurilor și trecerilor în județele Akkerman și Bălți. Începând cu anul 1855, înregistrăm o nouă etapă în activitatea acestui arhitect ilustru, el fiind responsabil de proiectul cu privire la amenajarea Pieții Forestiere din Chișinău. Deja în anul următor este numit în funcția de arhitect al orașului, înlocuindu-l în această postură pe L. Zaușkevici. Timp de 22 de ani, A. Bernardazzi a efectuat proiectarea și construcția clădirilor publice și particulare în orașele basarabene.

Ca urmare a analizei unui amplu material arhivistic, documentar și grafic, se impun următoarele **concluzii pentru capitolul 4:**

În ansamblu, constatăm că în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în Basarabia se construiau preponderent locașe de cult cu o singură cupolă, care au avut un rol important în ierarhia accentelor urbanistice. Spre deosebire de perioada inițială, în anii '30–'50 ai secolului al XIX-lea tendințele naționale în construcție nu au avut amploare. Stilul dominant rămânea în continuare clasicismul. Se remarcă o ascensiune și în construcția ansamblurilor monastice: se reconstruiau bisericile, se amenajau galeriile acoperite, se zideau chiliile și stăreții, arhondaricuri, trapeze ș.a. Printre arhitecții care și-au lăsat amprenta în arhitectura de cult se numără I. Gasquet, care a participat la construcția unor biserici din Chișinău, A. Weismann, autorul proiectului bisericii Adormirea Maicii Domnului din orașul Soroca ș.a. La crearea ansamblului arhitectural al Catedralei Nașterea Domnului din Chișinău și a clopotniței, dar și a Catedralei Schimbarea la Față din Bolgrad (1830–1838) a participat A. Melnikov, un adept fidel al clasicismului rus. Aceste construcții se caracterizează prin desăvârșire compozițională, monumentalitate și expresivitate a formelor arhitecturale.

Pentru perioada anilor '30–'50 ai secolului al XIX-lea este specific elaborarea și executarea edificiilor de cult pentru credincioșii de rit diferit de cel ortodox, obiectivele religioase fiind realizate în diferite stiluri arhitecturale. Astfel, la Chișinău au fost pregătite și implementate proiectele bisericii luterane (autor G. Toricelli) și a bisericii romano-catolice (autor L. Charlemagne), cu evidente motive pseudogotice. Cât

privește construcția noilor clădiri publice, menționăm că la realizarea cazărnilor din Akkerman arhitectul M. Neumann a folosit elementele gotice, iar la proiectarea penitenciarului din Chișinău G. Toricelli se prezintă ca un promotor al tendințelor romantice în arhitectură. Totodată, monumentul în cinstea bătăliei de la Cahul, la edificarea căruia au participat F. Boffo și I. von der Skruf, dar și Arcul de Triumf din Chișinău, proiectat de L. Zaușkevici, au devenit întruchiparea tradițiilor Empire-ului de sorginte sud-rusă. L. Zaușkevici a participat la proiectarea Azilului pentru copii și reparația Clubului englez din orașul Chișinău, de asemenea, la întocmirea raportului detaliat cu privire la divizarea capitalei Basarabiei în patru sectoare, cu indicarea denumirilor tuturor străzilor și stradelor, dar și numărului cartierelor.

Un loc apreciabil în demersul științific revine creației arhitectului A. Bernardazzi, care și-a început activitatea la mijlocul anilor '50 ai secolului al XIX-lea în Comisia de construcție și drumuri a Basarabiei. Devenind arhitect al orașului Chișinău (1856–1878), el a avut o deosebită prestață. Anume lui îi revine meritul sistematizării urbanistice a orașului, pavarea străzilor, construcția apeductului, proiectarea mai multor construcții arhitecturale, care și astăzi înfrumusețează Republica Moldova. Prin creația sa A. Bernardazzi a marcat o epocă întreagă și a contribuit la formarea aspectului modern al Chișinăului.

În așa fel, atât studiul complex al activității arhitecților, inginerilor cadastrali și militari din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea, cât și analiza unor monumente de arhitectură reprezentative oferă posibilitatea aprecierii valorii istorice și artistice a construcțiilor de epocă și a importanței contribuției acestor specialiști la dezvoltarea urbanismului în Basarabia.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI:

În prezentul demers științific au fost determinate valoarea și importanța creației arhitecților din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Contextul arhitectural-istoric este dezvoltat consecutiv în următoarele aspecte: actele legislative în domeniul arhitecturii și urbanismului; instituirea și activitatea Comitetelor de construcție și a Comisiilor de drumuri din Basarabia; specificul dezvoltării arhitectural-urbanistice în Basarabia în perioada supusă investigării.

Studiul complex și analiza creației arhitecților, inginerilor cadastrali și militari în Basarabia au permis autorului să facă următoarele **concluzii generale**:

1) Arhitecții, ai căror creație este examinată în teza de doctor, au avut o misiune deosebit de importantă și o pondere în evoluția arhitecturii din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea, neapreciată până în prezent la justa ei valoare. După 1812, urbanismul în Basarabia se dezvoltă sub influența legislației ruse în domeniu. Prevederile Statutului de construcție a Imperiului Rus au fost fixate în calitate de dispoziții obligatorii și se foloseau în practica arhitecților din perioada vizată, fapt ce a

determinat, în mare parte, perspectiva dezvoltării arhitecturii în acest spațiu.

2) De regulă, în procesul de edificare a localităților basarabene, arhitecții, inginerii cadastrali și militari se concentrau asupra soluționării problemelor profesionale. În dese cazuri, ei exercitau concomitent două funcții: cea de arhitect și de inginer cadastral (M. Ozmidov, B. Eitner ș.a.) sau de inginer militar și arhitect (A. Gleinig, I. Harting, M. Liubenkov ș.a.).

3) Creația acestor specialiști era bazată pe studiul aprofundat al disciplinelor arhitecturale și ingineresti, un nivel înalt al culturii și, cu certitudine, o experiență bogată în domeniul construcției. Ei se ocupau de fortificarea localităților (F. De Wollant, E. Foerster ș.a.), construcția edificiilor publice (I. Harting, A. Rosițki, I. Bettini, G. Toricelli ș.a.), a locuințelor (I. Gasquet ș.a.) și locașelor de cult (A. Melnikov, A. Weismann, A. Staubert, arhimandritul Ioanichie ș.a.), de asemenea, ei erau implicați în proiectarea orașelor basarabene (M. Ozmidov, B. Eitner ș.a.).

4) Urbanismul regularizat, elaborarea primelor planuri generale ale Chișinăului, funcționarea Comitetului de Construcție din Basarabia în perioada anilor 1826–1857, completate de participarea activă a arhitecților în lucrările altor comitete de construcție și comisii de drumuri, au avut un impact deosebit asupra dezvoltării arhitecturii în Basarabia. Stilul arhitectural al construcțiilor din perioada nominalizată s-a format sub influența clasicismului provincial rus.

5) Arhitecții aplicau proiectele-„model” (A. Tirnberg, I. Gasquet, A. Rosițki, M. Neumann ș.a.), care în prima jumătate a secolului al XIX-lea au devenit un instrument valoros atât la edificarea unor clădiri noi, cât și la reconstrucția celor vechi. În pofida faptului că utilizarea acestor proiecte-„model” a condus la extinderea orașelor basarabene, totuși, folosirea obligatorie a acestora estompa avântul creativ al specialiștilor talentați și crea impedimente la elaborarea unor lucrări individuale.

6) Una dintre trăsăturile distincte ale activității arhitecților din prima jumătate a secolului al XIX-lea a fost respectarea tradițiilor clasicismului, moment ce a fost relevat în creația lui A. Melnikov, I. Gasquet ș.a. În același timp, un impact deosebit l-au exercitat manifestările neogotice și romantice, care se regăseau în unele lucrări (G. Toricelli, I. Gasquet ș.a.). În calitate de fază tardivă a stilului clasicist, Empire-ul a fost explorat în unele opere monumentale ale lui L. Zaușkevici, F. Boffo și I. von der Skruf. Noile clădiri și construcții s-au înscris perfect în contextul celor existente în arhitectura laică și ecleziastică, care au conservat parțial trăsăturile naționale, așa-numitul „stil moldovenesc”.

7) Pentru perioada vizată a fost specifică formarea ansamblurilor centrelor orașenești – accente majore ale urbelor (complexul arhitectural al Catedralei Nașterea Domnului din Chișinău cu clopotniță și Arcul de Triumf ș.a.), dar și construcția sistematizată a străzilor și piețelor, care au determinat aspectul modern al orașelor basarabene.

Studiul creației arhitecților din Basarabia în perioada vizată este o temă importantă, legată de salvagardarea patrimoniului cultural al Republicii Moldova. Prin cercetarea multilaterală a creației arhitecților din Basarabia au fost aduse contribuții la soluționarea **problemei științifice importante**, care constă în elucidarea complexă a creației arhitecților, inginerilor cadastrali și militari din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Ca rezultat, a fost apreciată activitatea creativă a acestor specialiști, fiind determinat rolul lor și impactul asupra mediului arhitectural-urbanistic al regiunii.

Rezultatele obținute în prezentul demers științific posedă și un **caracter de recomandare**:

1) Materialele tezei pot servi în calitate de suport metodologic pentru istorici, arhitecți, ingineri, specialiști din domeniul artelor vizuale, muzeografi, studenți ai facultăților de profil la instituțiile de învățământ preuniversitar și universitar. Printre beneficiarii rezultatelor obținute vor fi Ministerul Culturii, Agenția de Turism și societatea civilă, care se interesează de descoperirile istoriei arhitecturii și urbanismului din Basarabia.

2) Analiza detaliată a creației arhitecților din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea va iniția întregirea unei baze de date pentru investigarea ulterioară multilaterală a subiectului enunțat în domeniul istoriei arhitecturii și urbanismului. Totodată, se creează premise pentru studiul complex al creației arhitecților în baza evoluției și impactului legislației, dar și numeroaselor aspecte legate de aplicarea proiectelor-„model”, participarea arhitecților la lucrările Comitetelor de construcție din Chișinău, Ismail și alte orașe, a Comisiei de construcție și drumuri din Basarabia.

3) Atât registrul celor mai reprezentative monumente de arhitectură existente, restaurate sau pierdute irecuperabil, cât și dicționarul bibliografic al arhitecților, inginerilor cadastrali și militari din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea completează substanțial informațiile cu privire la patrimoniul arhitectural al Republicii Moldova. Ele pot fi folosite în calitate de suport de curs, indicații metodice ș.a., la predarea disciplinelor universitare „Istoria arhitecturii naționale și universale”, „Patrimoniul arhitectural al Republicii Moldova” de la facultățile de profil din cadrul Universității Tehnice a Moldovei ș.a.

5) În baza materialului arhivistic, documentar și grafic, acumulat timp de mai bine un deceniu, devine iminentă publicarea unei monografii științifice despre arhitectii din Basarabia, care, cu certitudine, va completa lacuna existentă în istoriografia națională cu privire la evoluția arhitecturii și urbanismului Basarabiei în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Cumulând informațiile cu privire la creația arhitecților, constatăm că rezultatele cercetărilor, bazate atât pe studiul aprofundat al literaturii de specialitate, materialelor de arhivă, actelor normative ale Statutului de Construcție al Imperiului Rus, cât și pe materialele cartografice și grafice – proiecte, planuri, desene și fotografii creează premise pentru fundamentarea științifică și prezentarea sub aspect evolutiv a arhitecturii și urbanismului prin prisma elucidării creației arhitecților, inginerilor cadastrali și militari din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

BIBLIOGRAFIE

În limba rusă:

1. Батюшков П. Бессарабия. Историческое описание. Санкт-Петербург: Общественная польза, 1892 г., 272 с.
2. Белецкая Е., Крашенинникова Н., Чернозубова Л., Эрн И. «Образцовые» проекты в жилой застройке русских городов XIII–XIX вв. Москва: Стройиздат, 1961, 206 с.
3. Богнибов Е., Думитрашку П. Архитектура г. Кишинева до 60-х гг. XIX века. Кишинэу: МолдНИИТЭИ, 1997, 44 с.
4. Боровский В. История молдавской архитектуры. Учебное пособие. Кишинев: КПИ им. С. Лазо, 1987, 83 с.
5. Бубис И. Зодчие Бернардацци. Кишинев: Штиинца, 1997, 108 с.
6. Вигель Ф. Замечания на нынешнее состояние Бессарабии. Москва: Университетская Типография. 1892, 240 с.
7. Защук А. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба по Бессарабской области. Спб., ч. 1, 1862, 458 с.
8. Зодчие Санкт-Петербурга XIX начало XX века. Спб.: Лениздат, 1998, 1060 с.
9. Ильвицкая С. Архитектура монастырских комплексов Молдавии XVIII – начала XIX вв., Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения, т. 1-2, Москва, 1991 г., 364 с.
10. Крушеван П. Бессарабия. Москва: Типография А. В. Васильева, 1903, 520 с.
11. Лотоцкий П. История Кишиневской Духовной Семинарии. Кишинев: Тип. Бессарабского губернского правления, 1913, 177 с.
12. Пилявский В. Здания, сооружения, памятники Одессы и их зодчие. Второе издание, Одесса: Optimum, 2010, 274 с.
13. Рыбалко Е. Архитектор Иосиф Гаскет. În: *Analecta catholica* III, Chişinău: Tipografia Reclama, 2008, с. 423-427.
14. Свиньин П. Описание Бессарабской области. В: Записки Одесского общества истории и древностей, 1867, т. VI, с. 135-320.
15. Свод законов Российской империи. Том 12, часть 1. Устав Строительный, Санкт-Петербург: Типография II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1857 г., 172 с.
16. Смирнов В. Градостроительство Молдавии. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1975, 48 с.
17. Тарас Я. Памятники архитектуры Молдавии (XIV – начало XX века). Кишинев: Тимпул, 1986, 241 с.
18. Тораманян А. Из истории строительной деятельности армян в Молдавии. Москва: Внешторгиздат, 1991 г., 206 с.
19. Труды Бессарабской ученой губернской архивной комиссии Кишине-

ва, под ред. И. Н. Халиппа. Т. 3, Кишинев: Типо-литография Э. Шлиомовича, 1907, 582 с.

20. Тубли М. Авраам Мельников, Ленинград: Стройиздат, ЛО, 1980, 144 с.

21. Юрченко Н. Ансамбль Кафедрального собора в Кишиневе. Архитектурно-исторический облик и современное состояние. В: Ежегодник института Межэтнических исследований, т. 3, Кишинэу, 2003, с. 177-189.

22. Юрченко Н. Основные этапы развития архитектуры Бессарабии XIX века и некоторые аспекты их освещения в работах молдавских исследователей. В: Актуальные вопросы изучения художественной культуры молдавского народа, Кишинев: Штиинца, 1989, с. 52-59.

23. Юрченко Н. Потерявшийся памятник архитектуры романтизма – тюремный замок в Кишиневе. В: Ежегодник Института межэтнических исследований, том V, Кишинев, 2004, с. 151-156.

În limba română:

24. Andronic M., Nesterov T. Toate drumurile duc la ...Putna. Suceava: Tipografia Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 2001, 291 p.

25. Berechet Șt. Cinci biserici vechi din Chișinău. În: Comisiunea monumentelor istorice. Anuar. Glasul țării, Chișinău, 1924, p. 112-148.

26. Ceastina A. Legislația Imperului Rus în domeniul arhitecturii și impactul asupra dezvoltării Basarabiei în prima jumătate a secolului XIX-lea. În: Arta, Chișinău: Notograf, 2010, p. 58-68.

27. Centrul istoric al Chișinăului la începutul secolului al XXI-lea. Repertoriul monumentelor de arhitectură. / T. Nesterov, B. Gangal, E. Ribalco et al. / Chișinău: Arc, 2010, 268 p.

28. Ciobanu Șt. Biserici vechi din Basarabia. În: Comisiunea monumentelor istorice. Anuar. Chișinău: Tipografia eparhială „Cartea românească”, 1924, p. 1-18.

29. Ciocanu S. Biserica Sfinții Arhangheli și alte edificii ecleziastice medievale ale orașului Soroca. În: Cetatea Soroca – istorie, memorie, și tradiții seculare. Chișinău: Editura ARC, 2015, p. 155-162.

30. Constantinescu-Iași P. Biserica Sf. Gheorghe din Chișinău. În: Comisiunea monumentelor istorice. Anuar. Chișinău: Tipografia eparhială „Cartea românească”, 1928, p. 60-80.

31. Poștarencu D. Mihail Ozmidov, primul arhitect și inginer cadastral al Basarabiei din perioada țaristă. În: Tyrageția, Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Vol. I (XVI), Chișinău: nr. 2, 2007, p. 257-258.

32. Stavilă T., Ciobanu C. Ghid de monumente și situri istorice din Republica Moldova. Chișinău: Tipografia centrală, 1995, 72 p.

33. Șlapac M. Arta urbanismului în Republica Moldova: privire de ansamblu. Chișinău: Tipografia AȘM, 2008, 272 p.

LISTA PUBLICAȚIILOR LA TEMA TEZEI DE DOCTORAT

1. Частина А. Архитектор Георгий (Джорджо) Иванович Торичелли (1796–1843). În: *Analecta catholică*. Vol. V-VI, Chișinău: Tipografia Centrală, 2012, p. 409-415.
2. Частина А. Архитектор Франческо Карлович Боффо (1800–1867). În: *Analecta catholică*, Vol. IX-X, Chisinau: Tipografia Centrală, 2015, p. 449-464.
3. Частина А. Взгляды архитекторов Александра Бернардацци и Леопольда Шейдевандта на предполагаемое строительство драматического театра в г. Кишиневе в 1889–1890 гг. În: *Analecta catholica*. Vol. III, Chișinău: Tipografia Centrală, 2008, c. 439-445.
4. Частина А. Династия Шарлемань (Боде). În: *Analecta catholică*. Vol. VII-VIII, Chișinău: Tipografia Centrală, 2014, p. 381-396.
5. Частина А. Неизвестные страницы творчества архитектора Александра Бернардацци. În: *Проблемы теории и истории архитектуры Украины*, Одесская Государственная Академия строительства и архитектуры, Одесса: «Астропринт», 2007, с. 180-184.
6. Частина А. Творчество Авраама Мельникова в Кишиневе. În: *Păstrarea patrimoniului cultural în țările europene. Materialele conferinței științifice internaționale* (Chișinău, 25-26 septembrie 2008), Chișinău: Bussines-Elita, 2009, p. 158-167.
7. Частина А. Творчество русских архитекторов и землемеров в Кишиневе в I пол. XIX в. În: *Материалы научной конференции «Пруто-Днестровский регион. Диалог культур»*, посвященной 650-летию Молдавской государственности и 300-летию со дня рождения Антиоха Кантемира. Санкт-Петербург, 14-15 декабря. 2009 г. Санкт-Петербург: «Российский этнографический музей», 2010, с. 162-166.
8. Ceastina A. Alexandru Bernardazzi – 100 de ani de naștere. În: *ARTA*. Chișinău: Business Elita, 2007, p. 122-123.
9. Ceastina A. Arhitectul Giorgio Toricelli (1796–1843): viața și activitatea. În: *Monumentul. Tradiție și viitor. Rezumatele comunicărilor simpozionului internațional*. Ediția a XVI-a. Iași, 9-12 octombrie 2014.
10. Ceastina A. Arhitectul și inginerul cadastral din Basarabia Mihail Ozmidov (1782–1826). În: *ARTA*. Chișinău: Business Elita, 2008, p. 149-154.
11. Ceastina A. Arhitecții din Basarabia din prima jumătate a secolului al XIX-lea: nume inedite. În: *Monumentul. Tradiție și viitor. Rezumatele comunicărilor simpozionului internațional*. Ediția a XVII-a. Iași, 1-4 octombrie 2015.
12. Ceastina A. Aspecte noi privind arhitectura din Basarabia în prima jumătate al secolului al XIX-lea. În: *ARTA*. Chișinău: Elan Poligraf, 2009, p. 82-87.
13. Ceastina A. Inginerul cadastral și arhitectul Bogdan Eitner (1798–1872). În: *ARTA*, Chișinău: Garomont, 2014, p. 73-80.
14. Ceastina A. Inginerul cadastral și arhitectul Bogdan Eitner (1798–1872). În:

Conferința științifică cu participare internațională „Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei și studiului artelor”, Chișinău, 22-23 mai 2014. Rezumatele comunicărilor. Chișinău: Garomont, 2014, p. 92-93.

15. Ceastina A. Iscusitul arhitect basarabean arhimandritul Ioanichie. În: Conferința științifică cu participare internațională „Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei și studiului artelor”, Chișinău, 22-24 mai 2013. Rezumatele comunicărilor. Chișinău: IPC (Tipografia Profesional Service), 2013, p. 77-78.

16. Ceastina A. Legislația Imperiului Rus în domeniul arhitecturii și impactul asupra dezvoltării Basarabiei în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În: ARTA. Chișinău: Notograf, 2010, p. 58-68.

17. Ceastina A. Rolul Arhiepiscopului Dimitrie Sulima în construcția catedralei și clopotniței din Chișinău în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În: Cercetări Istorice. Vol. XXX-XXXI, Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași. Iași: Editura Palatului Culturii, 2012, p. 107-114.

18. Ceastina A. Spitalul orășenesc public din Chișinău în contextul arhitecturii din prima jumătate a secolului al XIX-lea. În: ARTA, Chișinău: Garomont, 2012, p. 41-47.

19. Ceastina A. The architect Georgio (Georgii Ivanovich) Toricelli (1796–1843). În: ARTA, Chișinău: Princeps, 2011, p. 146-150.

ADNOTARE

Ceastina Alla. Creația arhitecților din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Specialitatea 651.02 – Teoria și istoria arhitecturii. Teză de doctor în studiul artei și culturologie. Chișinău, 2016.

Structura tezei: introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, 168 de pagini text de bază, bibliografie din 338 de titluri și 5 anexe.

Cuvinte-cheie: arhitectură, Basarabia, urbanism, creație arhitecturală, arhitect, inginer cadastral, inginer militar, construcție, clasicism, proiect-model, închisoare, penitenciar, clopotniță, spital, arcă, catedrală, mitropolie, seminar, biserică.

Domeniul de cercetare: teoria și istoria arhitecturii.

Scopul tezei: cercetarea complexă a creației arhitecților, inginerilor cadastrali și militari din Basarabia, care au activat în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Obiectivele: depistarea noilor documente și materiale din arhivele Republicii Moldova, Ucraina și Rusia privind monumentele de arhitectură și arhitecții din Basarabia; determinarea impactului legislației Imperiului Rus din domeniul construcției și arhitecturii asupra urbanismului în Basarabia; analiza obiectivelor arhitecturale; reflectarea activității Comitetelor de construcție din Chișinău, Ismail și a Comisiei de Construcție și drumuri din Basarabia; prezentarea schițelor personale ale arhitecților, inginerilor cadastrali și militari din Basarabia; întocmirea registrului celor mai reprezentative construcții arhitecturale din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Noutatea științifică și originalitatea tezei constă în investigarea complexă, pe tot segmentul evolutiv, a creației arhitecților și este determinată de abordarea interdisciplinară a cercetării dezvoltării arhitecturii, de manifestarea diferitor stiluri și de activitatea arhitecților cu renume în Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea, atât în baza surselor publicate, cât și a noilor documente depistate în arhivele din Republica Moldova, Rusia, și Ucraina, prezentate sub forma fișelor personale ale unor arhitecți.

Problema științifică importantă soluționată constă în reflectarea complexă a creației arhitecților, inginerilor cadastrali și militari din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea fapt ce a condus la *aprecierea obiectivă* a activității creative a acestor specialiști, în vederea *determinării* impactului asupra mediului arhitectural-urbanistic al regiunii.

Semnificația teoretică reiese din rezultatele analizei detaliate a creației arhitecților din Basarabia, cu scopul evidențierii noilor aspecte de cercetare.

Valoarea aplicativă a lucrării: Materialele acumulate pot fi utilizate pentru elaborarea unui suport științifico-metodic despre arhitecții din Basarabia, pot constitui o bază documentară pentru investigațiile ulterioare în domeniul istoriei arhitecturii, pentru elaborarea unor teze de master și doctorat, cursuri de specialitate.

Implementarea rezultatelor științifice: Rezultatele științifice au fost implementate prin publicarea a 19 articole științifice cu un volum total de 10.0 c.a. și 12 rapoarte susținute la conferințe naționale și internaționale (în Republica Moldova, Ucraina, Rusia, Franța, SUA), axate pe problematica respectivă, de asemenea, prin utilizarea informațiilor la pregătirea emisiunilor TV despre centrul istoric al orașului Chișinău.

ANNOTATION

Chastina Alla. Creative activity of the architects in Bessarabia in the first half of the XIX century. Thesis for the degree of Doctor of Arts and Culturology. Specialty: 651.02. – Theory and History of Architecture. Chisinau, 2016.

Structure of the thesis: Introduction, four Chapters, Conclusions and recommendations, 168 pages of main text, bibliography and archival sources of 338 items, as well as 5 annexes.

Key words: architecture, Bessarabia, urban development, creative activity, architect, land surveyor, military engineer, construction, classicism, model project, jail, prison, bell tower, barrack, hospital, arch, cathedral, metropolis, seminary, church.

Field of the research: Theory and history of architecture.

Goal of the thesis is the comprehensive investigation of creative activity of some architects, land surveyors and military engineers in Bessarabia in the first half of XIX century.

Tasks of the research: uncovering new archival documents and materials relative to architectural monuments and their authors as architects for the indicated period of time; analysis of architectural creations; consideration of the influence of legal acts on the architecture and urban construction of Bessarabia; showing the role of some construction committees of Kishinev, Ismail and etc. as well as the Bessarabian road building commission; presentation of the personalities of various architects, surveyors and military engineers of Bessarabia; preparation of the list of main architectural buildings of Bessarabia for the first half of XIX century.

Scientific novelty and originality of the thesis is in the comprehensive research of creativity of some architects that is defined by an interdisciplinary approach to the investigation of a theme relative to the development of architecture on the basis of publications and new documents found in the Archives of Moldova, Russia, and Ukraine, presented as personal records of architects, engineers and surveyors of XIX century, as well as technical plans and projects which referring to that period of time.

Main resolved scientific problem consists in the objective evaluation of the creative activity of some architects, surveys, military engineers in Bessarabia in the first half of XIX century who by and large influenced beneficially architectural urban development in Bessarabia, as well as the determination of their role and influence on the architecture and town-planning of this region.

Theoretical value is formed by the timeliness and novelty of the study of architectural town planning in Bessarabia through the creative activity of many architects of the first half of XIX century.

Practical value: These materials of the research can be used for elaboration of the reference book about the bessarabian architects and became a documentary base for subsequent investigations for scientific thesis, preparation of special courses in the field of the history and theory of architecture.

Implementation of scientific results. Research results were reflected in 19 scientific publications (volume: 10 author's sheets) and presented at 12 International Conferences on this range of problems in Moldova, Ukraine, Russia, France, USA. These results were used for creation of TV-broadcast about the historical center of Kishinev.

АННОТАЦИЯ

Частина Алла. Творчество архитекторов Бессарабии в первой половине XIX в. Диссертация на соискание ученой степени доктора искусствоведения и культурологии по специальности 651.02. – Теория и история архитектуры. Кишинэу, 2016.

Структура работы: введение, четыре главы, основные выводы и рекомендации, всего 168 страниц основного текста, библиография из 338 наименований и 5 приложений.

Ключевые слова: Бессарабия, градостроительство, архитектурное творчество, архитектор, землемер, военный инженер, строительство, классицизм, «образцовый» проект, острог, тюрьма, колокольня, госпиталь, арка, собор, митрополия, семинария, церковь.

Область исследования: теория и история архитектуры.

Цель работы: комплексное исследование творчества архитекторов, землемеров и военных инженеров, работавших в Бессарабии в первой половине XIX в.

Задачи исследования: выявление новых архивных документов и других материалов, относящихся к архитектурным памятникам и их авторам – зодчим Бессарабии указанного периода; анализ творений архитекторов, определение влияния законодательства Российской империи в области строительства и архитектуры на градостроительство Бессарабии; освещение деятельности Кишиневского, Измаильского и других строительных комитетов, а также Бессарабской строительной и дорожной комиссии; представление персоналий архитекторов, землемеров и военных инженеров Бессарабии; составление перечня основных архитектурных памятников Бессарабии.

Новизна и научная оригинальность работы заключается в комплексном освещении творчества зодчих, обусловленном междисциплинарным подходом к исследованию развития архитектуры на основании опубликованных источников и новых документов, обнаруженных в архивах Республики Молдова, России и Украины, представленном в виде персоналий зодчих, чертежей, проектов зданий и сооружений в Бессарабии первой половины XIX.

Важная решенная научная задача состоит в том, что была дана объективная оценка творческой деятельности архитекторов, землемеров и военных инженеров Бессарабии первой половины XIX в., что привело к комплексному освещению творчества зодчих, ввиду выявления их роли и влияния на архитектурно-градостроительную среду края.

Теоретическая значимость исследования определяется актуальностью и новизной изучения архитектурно-градостроительного процесса в Бессарабии сквозь призму творчества зодчих первой половины XIX в.

Практическая значимость: материалы диссертации могут быть использованы для разработки учебно-методического пособия об архитекторах Бессарабии и стать документальной базой для дальнейших изысканий в области истории архитектуры, для подготовки диссертационных исследований и составления спецкурсов.

Внедрение научных результатов. Результаты исследования отражены в 19 научных публикациях (объем 10 а. л.) и представлены на 12 научных конференциях в Молдове, Украине, России, Франции, США по данной проблематике. Они были использованы для подготовки телевизионных передач об историческом центре г. Кишинева.

CEASTINA ALLA

**CREAȚIA ARHITECȚILOR
DIN BASARABIA ÎN PRIMA JUMĂTATE
A SECOLULUI AL XIX-LEA**

651.02. – TEORIA ȘI ISTORIA ARHITECTURII

**Autoreferatul tezei de doctor
în studiul artelor și culturologie**

CHIȘINĂU, 2016

Aprobat spre tipar 15 martie 2016

Format: 60x80 1/16

Hârtie ofset. Tipar ofset.....

Tiraj 50 ex.

Coli de tipar: 1,9

Comanda nr.

Centrul Editorial-poligrafic al USM
Str. Al. Mateevici, 60, Chișinău. MD 2009